

Metody przekładu wulgaryzmów w tłumaczeniu filmowym w kontekście przemian w komunikacji językowej

Magdalena Hądzlik-Białek

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

magdalena.hadzlik-dudka@ujk.edu.pl

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest próbą usystematyzowania metod stosowanych w filmowym tłumaczeniu wulgaryzmów z języka angielskiego na język polski. Przedstawione metody zostały wyodrębnione w toku szeroko zakrojonego badania, którego celem był opis praktyk translatorskich w dobie przemian językowych i socjolingwistycznych związanych ze wzrostem częstotliwości stosowania jednostek nacechowanych wulgarnie nie tylko w codziennej komunikacji, ale również w filmie. W poniższym artykule zaprezentowano badania ilościowe dotyczące przemian w zakresie częstotliwości występowania wulgaryzmów w komunikacji w języku polskim i angielskim, ponieważ stanowią one podstawę do rozważań nad tym, czy zmiany w języku wpływają na decyzje translatorskie w przypadku przekładu wulgaryzmów.

Słowa kluczowe: wulgaryzmy, tłumaczenie filmowe, metody

Abstract

Methods of Translating Vulgarisms in Film Translation in the Context of Transformations of Language Communication

The article is an attempt at systematizing methods used in film translation of swearwords / (vulgarisms) from English into Polish. The methods presented in the study were arrived at through extensive research, which aimed at describing translation practices in the age of linguistic and sociolinguistic changes involving the increase in the frequency of usage of swearwords not only in every-day communication but also in film. The article presents quantitative research concerning the changes in the frequency of using vulgarisms in communication in Polish and English. The results constitute the basis for considering whether the changes a given language is undergoing can influence the translator's decisions with regard to vulgarisms.

Key words: vulgarisms, film translation, methods

1. Wstęp

Obecność wulgaryzmów w języku przez wiele lat była pomijana w badaniach językoznawczych. Było to związane z tabu językowym, którym objęte było słownictwo nacechowane wulgarnie i które sprawiało, że nie pojawiało się ono z taką częstotliwością i w tak zróżnicowanych sytuacjach komunikacyjnych, jak ma to miejsce obecnie. Z biegiem czasu tabu językowe uległo przekształceniom, których skutkiem był wzrost częstotliwości stosowania wulgaryzmów nie tylko w codziennej komunikacji, ale również w środkach masowego przekazu, książkach i filmach. Zjawisko to, będące jednym z wyznaczników transformacji języka oraz przemian socjolingwistycznych, stało się również problemem dla tłumaczy. Jednostki nacechowane wulgarnie, które w poprzednich latach można było a nawet należało, pominąć w przekładzie, stały się nieodłącznym elementem stylizacji językowej, a co za tym idzie, istotną warstwą językową tekstu.

W niniejszym artykule zaprezentowano metody, które tłumacze stosują do przekładu wulgaryzmów z języka angielskiego na język polski. Zaprezentowaną kategoryzację metod dostrzeżono w toku badania pilotażowego na cele rozprawy doktorskiej. Korpus badania stanowiły seriale produkcji amerykańskiej wraz z oficjalnymi przekładami na język polski. W skład korpusu badawczego weszły następujące seriale.

- *American Horror Story*, lata emisji: 2011-obecnie, dane tłumacza niemożliwe do ustalenia, kategoria wiekowa: MA¹;
- *Dexter*, lata emisji: 2006-2013, dane tłumacza niemożliwe do ustalenia, kategoria wiekowa MA;
- *Orange is the New Black*, lata emisji: 2013 – obecnie, dane tłumacza niemożliwe do ustalenia, kategoria wiekowa MA, ;
- *Southland*, (polski tytuł *Gliniarze z Southland*), lata emisji: 2009-2013, w Polsce dostępne było jedynie wydanie na DVD sezonów 1 i 2 (lata 2009-2010), dane tłumacza niemożliwe do ustalenia, kategoria wiekowa MA;
- *True Blood* (polski tytuł *Czysta krew*), lata emisji: 2008-2014; dane tłumacza niemożliwe do ustalenia, kategoria wiekowa: MA.

Korpus stanowiły seriale przeznaczone dla widzów pełnoletnich. W badaniu pilotażowym zebrano 1000 jednostek. Zaprezentowane w niniejszym artykule statystyki uzyskano w rezultacie analizy 300 przykładów pochodzących z pierwszego sezonu każdego serialu objętego badaniem. Aby zapewnić zbalansowane wyniki, z każdego elementu korpusu (pojedynczego sezonu) losowo wybrano 60 przykładów. Wyodrębnione kategorie metod oraz częstotliwość ich

stosowania znalazły potwierdzenie w badaniu końcowym stanowiącym główny element rozprawy doktorskiej autorki niniejszego artykułu.

Ponieważ nie było możliwości ustalenia danych osoby dokonującej przekładu badanych seriali na język polski, uzyskane rezultaty nie obejmowały roli indywidualnego podejścia do wulgaryzmów w przesuwaniu linii tabu językowego. Zaprezentowane wyniki badań mówią zatem o ogólnych tendencjach zmian w postrzeganiu i stosowaniu wulgaryzmów w publicznych interakcjach.

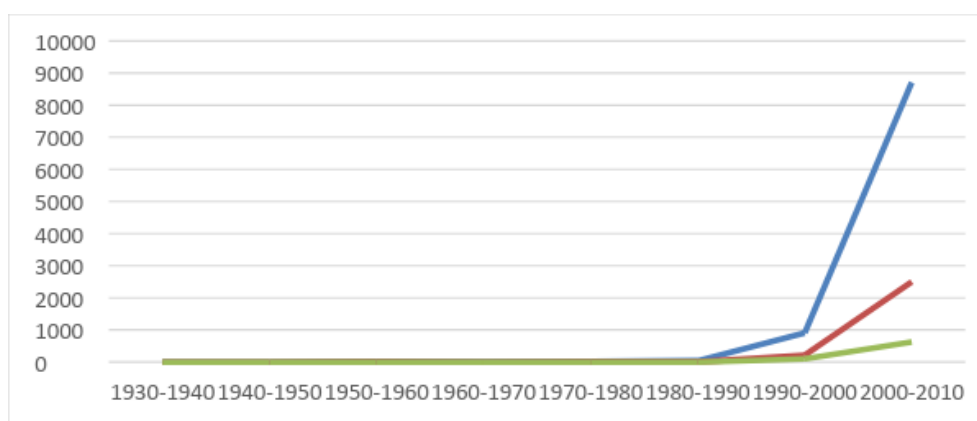
2. Wulgaryzmy: definicje, badania ilościowe i tendencje

Wulgaryzm jest rozumiany jako „brzydkie słowo”, co przekazuje informacje dotyczące postrzegania omawianego zjawiska przez użytkowników języka polskiego. Zastosowanie przymiotnika „brzydki” wyraża negatywne nastawienie wobec wyrazów nacechowanych wulgarnie i niechęć do ich pojawiania się w komunikacji. Podobne stanowisko zajmowała Jadwiga Puzynina, która twierdziła, że stosowanie wulgaryzmów może spowodować negatywną opinię odbiorców o używającym je nadawcy. Stosowanie wulgaryzmów uważano również za nieuprzejme i nieeleganckie (Hornby 2005: 1710) i opisywano jako styl, którym nie powinni się posługiwać ludzie uprzejmi (Partridge 2015:193). Zauważalna staje się zatem dwoistość omawianego zjawiska. Z jednej strony wulgaryzmy przedstawiają realia socjolingwistyczne i kulturowe języka, w którym występują, wskazując na tabu językowe. Z drugiej strony stosowanie wulgaryzmów, poprzez złamanie tabu językowego, wpływa na sposób postrzegania nadawcy komunikatu o nacechowaniu wulgarnym. Przedstawione podejście nie przewidywało wzrostu częstotliwości stosowania słów wulgarnych, którą zarejestrowano w ostatnich latach. Zaprezentowane twierdzenia nie definiowały samego terminu wulgaryzm, a raczej wyjaśniały konsekwencje stosowania słów o nacechowaniu wulgarnym, pośrednio jedynie przedstawiając cechy omawianego pojęcia.

Mona Enell-Nilsson twierdzi, że wulgaryzmy są „językowymi środkami wyrażania emocji” (Enell-Nilsson 2010: 70-81) przez co wskazuje na silną więź pomiędzy stosowaniem słów nacechowanych wulgarnie a odczuciami nadawcy komunikatu. Badaczka postrzega zatem wulgaryzmy jako narzędzia ekspresji emocjonalnej. Pomijane są jednak sytuacje, w których stosowanie wulgaryzmów nie jest związane z wyrażaniem uczuć i emocji. Może niekiedy wynikać z nawyku komunikacyjnego. W takim wypadku słowa wulgarne są niezwiązane z odczuciami nadawcy komunikatu. Należy jednakże zwrócić uwagę, że stosowanie wulgaryzmów jako elementów nawyku językowego nie jest ich prymarną cechą.

Autorka stwierdza, że wulgaryzmy są elementem języka. Mogą one zatem występować zarówno w komunikacji werbalnej, jak i niewerbalnej. Można zatem stwierdzić, że wulgaryzm jest elementem komunikacji werbalnej lub niewerbalnej, którego podstawową funkcją jest wyrażanie emocji mówiącego względem kogoś lub czegoś. Nie można jednoznacznie stwierdzić, że wulgaryzmy wyrażają negatywne emocje, ponieważ, jak zauważyli Grzegorz Zarzeczny i Monika Mazurek, wulgaryzmy mogą wyrażać pełen wachlarz emocji zarówno negatywnych (np. *skurwiały*), jak i pozytywny (np. *zakurwisty*). Jest możliwe również, aby wulgaryzmy wyrażały emocje pozytywne i negatywne w zależności od kontekstu (np. *jebany*) (Zarzeczny, Mazurek, 2009: 181). W niniejszej pracy termin wulgaryzm jest traktowany jako wulgaryzm w komunikacji werbalnej, gdyż wulgaryzmy w komunikacji niewerbalnej, np. wulgarne gesty nie podlegają tłumaczeniu.

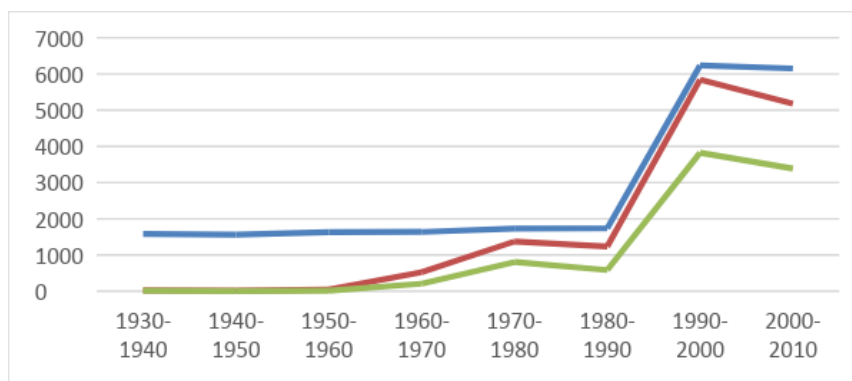
Częstotliwość pojawiania się wulgaryzmów w komunikacji jest wysoka. Powyższe stwierdzenie potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej. W latach 1999, 2001, 2007 i 2013 CBOS przeprowadził badania dotyczące opinii użytkowników języka polskiego na temat stosowania wulgaryzmów w codziennej komunikacji. Wyniki wspomnianych badań wskazują, że więcej niż 75% badanych stosuje wulgaryzmy w swoich codziennych wypowiedziach (Wciórka, 1999; Wciórka, 2001; Feliksiak, 2007; Feliksiak, 2013). Otrzymanie tak stabilnych wyników na tak znaczącym odcinku czasu wskazuje na to, że wulgaryzmy mają ustabilizowaną pozycję w codziennej komunikacji Polaków. Nieco inny obraz omawianego zjawiska jest zauważalny po przeanalizowaniu Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP) pod względem częstotliwości występowania słów o nacechowaniu wulgarnym. Poniższy wykres przedstawia częstotliwość występowania wybranych słów wulgarnych w przedziałach dziesięcioletnich w latach 1930-2010.

Rycina 1: Częstotliwość występowania wybranych wulgaryzmów w języku polskim w przedziałach dziesięcioletnich w latach 1930-2010. Badanie własne przeprowadzone za pomocą Narodowego Korpusu Języka Polskiego

Na wykresie zauważalny jest nagły wzrost częstotliwości występowania wulgaryzmów po 1990 roku. Zjawisko to mogło nie zostać zauważone w badaniach przeprowadzonych przez CBOS, ponieważ pierwsze z nich przeprowadzono w 1997, więc w momencie, kiedy dostrzeżone w korpusie zmiany zachodziły. Nie można więc było dokonać porównania z sytuacją z lat wcześniejszych.

Instytucja badawcza Angus Reid Public Opinion przeprowadziła w 2010 r. badanie wśród Brytyjczyków, Amerykanów i Kanadyjczyków. Celem badania było określenie, jak często przeklinają oni w rozmowach z przyjaciółmi, rodziną, współpracownikami i obcymi (Angus Reid Public Opinion, 2010). Ze względu na charakter autorskich badań podane informacje dotyczą jedynie Amerykanów. Według przytoczonego badania Amerykanie unikają stosowania wulgaryzmów w codziennej komunikacji. W zależności od sytuacji często słów wulgarnych używa od 5% do 15% ankietowanych. Najwięcej ankietowanych twierdzi, że rzadko używa wulgaryzmów, jednakże nawet w tym wypadku jest to jedynie $\frac{1}{3}$ przebadanej grupy. Podane wartości są znacznie mniejsze od tych, które uzyskano w wypadku badań języka polskiego. Przedstawione wyniki uzupełniły ilościowe badania korpusowe przeprowadzone za pomocą korpusu COCA (*Corpus of Contemporary American English* – Korpus Współczesnego Amerykańskiego Wariantu Języka Angielskiego), które zaprezentowano na poniższym grafie.

Rycina 2: Częstotliwość występowania wybranych wulgaryzmów w języku angielskim w przedziałach dziesięcioletnich w latach 1930-2010. Badanie własne przeprowadzone za pomocą COCA.

W tym wypadku, tak jak miało to miejsce w badaniu dotyczącym języka polskiego, zauważono nagły wzrost częstotliwości występowania wulgaryzmów, którego nie wykazały badania opinii publicznej. Powyższe wyniki są odwzorowaniem tego, iż twórcy filmów i seriali amerykańskich coraz chętniej posługują się słownictwem wulgarnym, wspierając tym samym zachodzące w języku angielskim przemiany oraz łagodząc negatywny stosunek użytkowników języka angielskiego do wulgaryzmów.

Opisane zjawisko może stać się punktem wyjścia do dalszych badań w tej kwestii, ponieważ zaprezentowane wyniki wskazują na różnice między postrzeganiem miejsca wulgaryzmów w codziennej komunikacji a rzeczywistą częstotliwością ich występowania szczególnie w wypadku użytkowników języka angielskiego. Wykazane różnice mogą wywodzić się z tabu językowego, które wpływa na to, jak postrzegane są wulgaryzmy w codziennej komunikacji. Jednakże zebrane dane nie pozwalają na sformułowanie jednoznacznego wniosku.

3. Metody przekładu wulgaryzmów w filmach

Tabu językowe, zmiany w częstotliwości występowania wulgaryzmów w codziennej komunikacji, warstwa stylistyczna tekstu, a także kwestie formalno-prawne jak na przykład Ustawa o języku polskim to aspekty, które tłumacze powinni uwzględnić podczas dokonywania przekładu. Zaprezentowane poniżej metody przekładu są rezultatami różnych decyzji translatorskich, które podyktowane zostały różnymi względami. Zostały one wyszczególnione w toku analizy zebranego materiału badawczego.

Jako podstawową typologię metod przyjęto podział na metody tłumaczenia wiernego i wolnego. Założeniem tłumaczenia wiernego było ograniczenie, a nawet eliminacja, ingerencji tłumacza w tekst. Natomiast tłumaczenie wolne pozwalało tłumaczowi na modyfikację tekstu docelowego. Poniżej zaprezentowana została szczegółowa typologia metod stosowana przez tłumaczy filmowych w odniesieniu do przekładu wulgaryzmów.

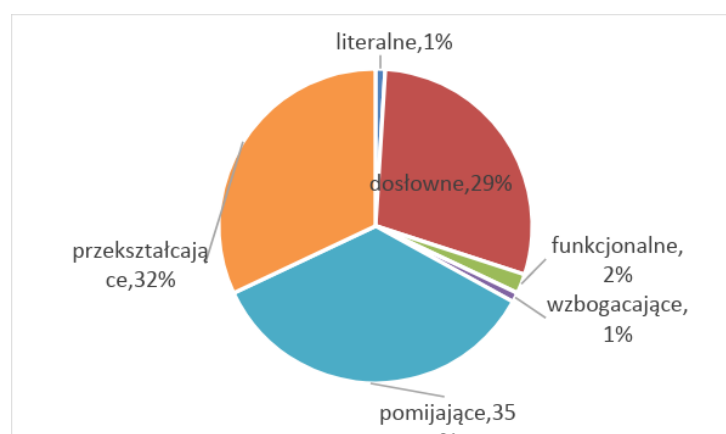
a) Tłumaczenie wierne

- a. Tłumaczenie literalne – przeniesienie słowa lub frazy z tekstu wyjściowego do docelowego bez zmiany formy;
- b. Tłumaczenie dosłowne – metoda przekładu polegająca na zastosowaniu bezpośrednich ekwiwalentów leksykalnych najczęściej stosowana do pojedynczych słów o minimalnym ładunku kulturowym;
- c. Tłumaczenie funkcjonalne – metoda przekładu stosowana do przekładu związków frazeologicznych oraz wyrażeń idiomatycznych i idiolektalnych, która polegała na zastosowaniu dalszych ekwiwalentów leksykalnych, które jednakże spełniają w języku docelowym tę samą funkcję co wyrażenie z tekstu źródłowego w języku wyjściowym.

b) Tłumaczenie wolne

- a. Tłumaczenie pomijające – metoda przekładu polegająca na usunięciu z tekstu docelowego pojedynczego wyrazu nacechowanego wulgarnie bądź całej frazy zawierającej jednostkę wulgarną;
- b. Tłumaczenie wzbogacające – metoda przekładu polegająca na dodaniu do tekstu docelowego wulgaryzmu, który nie znajdował się w tekście źródłowym;
- c. Tłumaczenie przekształcające – metoda przekładu polegająca na stworzeniu tekstu językowo odmiennego od tekstu wyjściowego i równocześnie zbieżnego z nim pod względem pragmatycznym;
 - i. Tłumaczenie łagodzące – metoda przekładu wulgaryzmów za pomocą jednostki słabiej nacechowanej wulgarnie albo neutralnej;
 - ii. Tłumaczenie wzmacniające – metoda przekładu wulgaryzmów za pomocą jednostki mocniej nacechowanej wulgarnie albo zamiana jednostki neutralnej na wulgaryzm;
 - iii. Tłumaczenie zastępujące – metoda przekładu wulgaryzmów za pomocą zamiany wulgaryzmu na inną jednostkę, która nie była ekwiwalentem leksykalnym tłumaczonego słowa.

Przedstawiona typologia metod obejmuje szerokie spektrum działań translacyjnych. Pokazuje ona, jak wiele możliwości istnieje w wypadku przekładu wulgaryzmów. Na poniższym grafie zobrazowano procentowy udział wyżej wymienionych metod w zebranych na cele badania materiale.

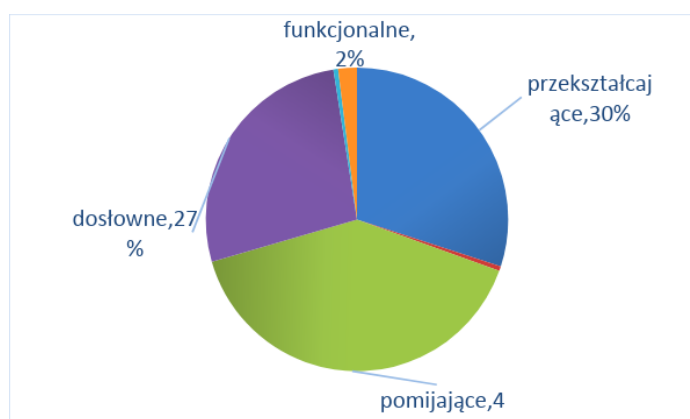

Rycina 3: Częstotliwość występowania metod tłumaczenia wulgaryzmów w filmach (wyniki badania przeprowadzonego na 300 przykładach).

Zauważono, że tłumaczenie wierne zostało zastosowane jedynie dla 1/3 przykładów z zebranego materiału. Wskazuje to na chęć lub potrzebę kreatywnego podejścia do kwestii przekładu wulgaryzmów. Najczęściej stosowanymi metodami było tłumaczenie pomijające i przekształcające. Spośród przykładów tłumaczenia przekształcającego aż 69% zostało

przełożonych za pomocą metody przekładu łagodzącego. Oznacza to, że tłumacze przygotowujący polskie wersje amerykańskich seriali ingerowali w warstwę stylistyczną tych utworów w taki sposób, aby pośrednio (poprzez zastosowanie jednostek o niższym stopniu nacechowania wulgarne albo jednostek neutralnych) albo bezpośrednio (poprzez usunięcie elementów wulgarnych z tekstu) złagodzić ich ogólne nacechowanie wulgarne. Metody tłumaczenia wzmacniające ogólne nacechowanie wulgarne tekstu były stosowane rzadko (spośród przykładów przetłumaczonych za pomocą metody przekładu przekształcającego tylko 1% stanowiło tłumaczenie wzmacniające). Stosowanie metod łagodzących i wzmacniających nie było zbalansowane, przez co ogólne nacechowanie wulgarne tekstu docelowego nie było zbliżone do tekstu źródłowego.

Badanie przeprowadzone na 1000 jednostek wykazało podobne proporcje w częstotliwości stosowania wyodrębnionych metod przekładu słów nacechowanych wulgarne.

Rycina 4: Częstotliwość występowania metod tłumaczenia wulgaryzmów w filmach (wyniki badania przeprowadzonego na 1000 przykładach)

Uzyskane wyniki wykazały, że w największym stopniu zwiększyła się częstotliwość stosowania metody tłumaczenia pomijającego (o 5%), co wskazuje na dążenie tłumaczy do złagodzenia ogólnego nacechowania wulgarne tłumaczonych seriali. Odnotowano również dwuprocentowy spadek częstotliwości stosowania metod tłumaczenia dosłownego i przekształcającego. O połowę rzadziej stosowano metody tłumaczenia literalnego i wzbogacającego. Jednakże w tym wypadku wartości wyjściowe były niskie, zatem spadek wynosił jedynie pół procenta. Wartości dotyczące tłumaczenia funkcjonalnego pozostały bez

zmian. Stwierdzono zatem, że zaprezentowane analizy i wnioski zostały potwierdzone w rozszerzonym badaniu pilotażowym.

4. Wnioski

Pomimo rosnącego przyzwolenia społecznego na pojawianie się wulgaryzmów w filmach i wzroście częstotliwości stosowania słów o nacechowaniu wulgarnym w codziennej komunikacji, tłumacze filmowi przygotowujący przekłady z języka angielskiego na język polski dążą do złagodzenia ogólnego nacechowania wulgarnego tekstu. Działania te częściowo podyktowane są kwestiami formalnymi, np. Ustawą o języku polskim albo wymaganiami stacji telewizyjnych. Jednakże istotnym powodem jest tabu językowe związane z wulgaryzmami w języku polskim. W badaniu CBOS pojawiły się również dane dotyczące tego, czy użytkownicy czują się urażeni, kiedy słyszą wulgaryzmy. 46% ankietowanych stwierdziło, że wulgaryzmy rażą ich niezależnie od sytuacji, a 45%, że wulgaryzmy są rażące w niektórych sytuacjach (Feliksiak, 2013). Zatem w sumie 91% osób czuje się urażonych, kiedy w sytuacji komunikacyjnej pojawia się wulgaryzm. Z powyższych badań wynika, że użytkownicy języka polskiego są bardziej tolerancyjni, jeżeli sami używają wulgaryzmów, natomiast wulgaryzmy, które padają z ust interlokutorów, są uważane za rażące. Jest to przejaw silnej tabuizacji kwestii wulgaryzmów w języku polskim i powód, dla którego wulgaryzmy w polskich wersjach językowych seriali amerykańskich są w znaczącej większości pomijane bądź łagodzone. Można zatem stwierdzić, że przemiany zachodzące w języku polskim pozostają bez wpływu na decyzje translatorskie w zakresie omawianej kwestii.

Przypisy

¹ Oznaczenia kategorii wiekowej dotyczą wersji oryginalnych i zostały podane w oparciu o amerykański system oceniania programów telewizyjnych „TV Parental Guidelines”, który składa się z sześciu kategorii:

TV-Y – program odpowiedni dla wszystkich dzieci;

TV-Y7 – program przeznaczony dla dzieci, które ukończyły 7 lat;

TV-G - program przeznaczony dla ogólnej publiczności;

TV-PG – program może zawierać treści nieodpowiednie dla dzieci, zalecany nadzór rodzicielski;

TV-14 – program zawiera treści nieodpowiednie dla dzieci poniżej 14 roku życia, zalecany zwiększony nadzór rodzicielski;

TV-MA – program przeznaczony tylko dla widzów dorosłych [<http://www.tvguidelines.org/ratings.htm>].

Powyższy system uwzględnia zarówno występowanie scen przemocy czy nagości, jak i stopień nacechowania wulgarnego dialogów.

Bibliografia

Angus Reid Public Opinion (2010) Canadians Swear More Often Than Americans and

- Britons, http://www.angusreidglobal.com/wpcontent/uploads/2010/08/2010.08.04_Swearings.pdf (dostęp: 27.04.2018 r.).
- Enell-Nilsson, Mona (2010) Kraftsausdrucke in Stieg Larsson "Man som hattar kvinnor" und ihre Uberstetzungen ins Deutsche. *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut*; 71–80.
- Feliksiak, Michał (2007) *Wulgaryzmy w życiu codziennym*. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_090_07.PDF (dostęp: 28.04.2018 r.).
- Feliksiak, Michał (2013) *Wulgaryzmy w życiu codziennym*. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_136_13.PDF (dostęp: 28.04.2018 r.).
- Hornby, Albert Sydney (2007) *7th Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Partridge, Eric (2015) *The World of Words. An Introduction to Language in General and to English and American in Particular*. New York: Routledge.
- Puzynina, Jadwiga (1994) „Refleksje dotyczące ‘Suplementu’ do *Słownika języka polskiego pod redakcją Mieczysława Szymczaka*”. [W:] Kwiryna Handke i Hanna Dalewska-Greń (red.) *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy PAN; 381–387.
- The TV Parental Guidelines* <http://www.tvguidelines.org/ratings.htm> (dostęp: 10.07.2018 r.).
- Wciórka, Bogna (1999). *Opinie o używaniu przez Polaków słów niecenzuralnych. Komunikat z badań*. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_187_99.PDF (dostęp: 28.04.2018 r.).
- Wciórka, Bogna (2001). *Wulgaryzmy w życiu codziennym Polaków. Komunikat z badań*. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2001/K_122_01.PDF (dostęp: 28.04.2018 r.).
- Zarzewny, Grzegorz, Monika Mazurek (2009) „Co komunikują polskie wulgaryzmy? Cz. 1.” [W:] Karolina Ruta, Kinga Zalejarz (red.) *Procesy rozwojowe współczesnej polszczyzny. Część 1. Najnowsze zjawiska w polszczyźnie* (strony 174-183). Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.

Wykaz seriali ujętych w materiale badawczym

American Horror Story, 2011-obecnie, stacja telewizyjna: FX.

Dexter, lata emisji: 2006-2013, stacja telewizyjna: Showtime.

Orange is the New Black, lata emisji: 2013 – obecnie, stacja telewizyjna: Netflix.

Southland, lata emisji: 2009-2013, stacja telewizyjna: NBC, TNT.

True Blood, lata emisji: 2008-2014, stacja telewizyjna: HBO.